

MARKAZIY OSIYO UYG'ONISH DAVRI ALLOMALARI ILMIY MEROSINING ZAMONAVIY TALQINI

Egamurodov Nurmat Shovqiddin o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Turizm fakulteti Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi

25/12-guruh, 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: M.Y.Urazaliyeva +998901236755

Annotatsiya: Maqolada Markaziy Osiyo Uyg'onish davri allomalari ilmiy merosining zamonaviy talqini yoritiladi. IX–XII asr mutafakkirlari – Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy va Abu Ali ibn Sinoning fan, falsafa hamda tibbiyot sohalaridagi yutuqlari tahlil qilinib, ularning bugungi ilmiy-texnologik taraqqiyot va ijtimoiy-ma'naviy hayotdagi ahamiyati ko'rsatib beriladi. Shuningdek, allomalar merosining ta'lim, globallashuv jarayonlari hamda madaniyatlararo muloqotdagi o'rni zamonaviy nuqtai nazardan izohlanadi.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo Uyg'onish davri, ilmiy meros, Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, zamonaviy talqin, madaniyatlararo muloqot.

Аннотация: В статье представлена современная интерпретация научного наследия центральноазиатских учёных эпохи Возрождения. Анализируются достижения мыслителей IX–XII веков – Мухаммада аль-Хорезми, Абу Насра аль-Фараби, Абу Райхана аль-Бируни и Абу Али ибн Сины – в области науки, философии и медицины, а также показывается их значение в современном научно-техническом прогрессе и социально-духовной жизни. Также с современных позиций раскрывается роль наследия учёных в образовании, процессах глобализации и межкультурном диалоге.

Ключевые слова: Центральнаяазиатский Ренессанс, научное наследие, Мухаммад аль-Хорезми, Абу Наср аль-Фараби, Ибн Сина, современная интерпретация, межкультурный диалог.

Abstract: The article presents a modern interpretation of the scientific heritage of the Central Asian Renaissance scholars. The achievements of the 9th-12th century thinkers - Muhammad al-Khwarizmi, Abu Nasr al-Farabi, Abu Rayhan al-Biruni and Abu Ali ibn Sina - in the fields of science, philosophy and medicine are analyzed, and their significance in today's scientific and technological progress and socio-spiritual life is shown. The role of the scholars' heritage in education, globalization processes and intercultural dialogue is also explained from a modern perspective.

Keywords: Central Asian Renaissance, scientific heritage, Muhammad al-Khwarizmi, Abu Nasr al-Farabi, Ibn Sina, modern interpretation, intercultural dialogue.

Kirish. Markaziy Osiyo Uygʻonish davri insoniyat sivilizatsiyasi tarixida fan, falsafa va madaniyat taraqqiyotining eng yuksak bosqichlaridan biridir. IX–XII asrlar davomida yashab ijod etgan allomalar – Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy va Abu Ali ibn Sino – ilm-fanning turli sohalarida nodir kashfiyotlar yaratib, jahon ilm-fani rivojiga ulkan hissa qoʻshganlar. Ularning asarlari oʻsha davrda Sharq va Gʻarb olamlarini bogʻlagan intellektual koʻprik boʻlib xizmat qilgan. Bugungi kunda bu meros zamonaviy fan, texnologiya, taʼlim va maʼnaviyat sohalarida oʻz dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Metodologiya. Tadqiqotda tarixiy-tahliliy, qiyosiy va konseptual yondashuv usullaridan foydalanildi. Tarixiy tahlil orqali allomalarning asarlari, ilmiy faoliyati va ularning davr sharoiti oʻrganildi. Qiyosiy tahlil asosida allomalarning gʻoyalari zamonaviy fan va texnologiyalar bilan solishtirildi. Konseptual tahlil orqali ularning falsafiy, maʼnaviy va ijtimoiy qarashlari hozirgi globallashuv jarayonlari kontekstida izohlandi. Tadqiqot manbalari sifatida allomalarning asl asarlari, zamonaviy ilmiy adabiyotlar, UNESCO nashrlari hamda Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi maʼlumotlaridan foydalanildi.

Natijalar.

1. Muhammad al-Xorazmiy va matematika fani

Al-Xorazmiy algebra fanining asoschisi boʻlib, uning “Kitob al-jabr val-muqobala” asari Yevropada “algebra” atamasining paydo boʻlishiga sabab boʻldi. U arifmetik va algoritmik hisoblash tizimini yaratdi. Bugungi kunda “algoritm” atamasi bevosita al-Xorazmiy nomidan olingan boʻlib, zamonaviy dasturlash, kompyuter texnologiyalari va sunʼiy intellektning poydevorini tashkil etadi.

2. Abu Nasr Forobiy va falsafiy tafakkur Forobiy “Sharq Aristoteli” sifatida mashhur. Uning “Fozil shahar ahli haqida risola” asarida ideal jamiyat, maʼnaviyat, axloq va taʼlim gʻoyalari ilgari surilgan. Forobiy qarashlari bugungi demokratik jamiyat, inson huquqlari va taʼlim tizimi nazariyalariga hamohangdir.

3. Abu Rayhon Beruniy va tabiiy fanlar. Beruniy astronomiya, geodeziya, mineralogiya, tarixshunoslik va farmakologiya sohalarida chuqur iz qoldirgan. Uning “Hindiston” asari madaniyatlararo muloqot, bagʻrikenglik va ilmiy xolislikning timsolidir. “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” esa tarixshunoslikning muhim manbasi hisoblanadi. Uning kuzatuv va tajriba asosidagi ilmiy metodologiyasi hozirgi ilmiy tadqiqotlarga uygʻun keladi.

4. Abu Ali ibn Sino va tibbiyot

Ibn Sinoning “Al-Qonun fi-t-tibb” asari XVII asrgacha Yevropaning asosiy tibbiyot darsligi bo‘lib xizmat qilgan. U anatomiya, farmakologiya, ruhiy salomatlik va gigiyena sohalarida ilg‘or qarashlarni ilgari surdi. Uning tibbiy axloq va inson salomatligiga oid g‘oyalari zamonaviy tibbiyot etikasi uchun asos bo‘lib qolmoqda.

Muhokama. Allomalarning ilmiy merosi bugungi ilm-fan, ta’lim va madaniyatda muhim ahamiyatga ega. Al-Xorazmiy algoritmlari hozirgi dasturlash, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar rivojida tayanch manba hisoblanadi. Forobiy falsafasi zamonaviy ta’lim nazariyalari, ijtimoiy adolat va demokratik qadriyatlar bilan uyg‘unlashgan. Beruniy metodologiyasi empirik ilmiy tadqiqotlarning asosida turadi; uning madaniyatlararo qarashlari hozirgi globallashuv jarayonida dolzarbdir. Ibn Sino tibbiy qarashlari farmakologiya, ruhiy salomatlik va sog‘lom turmush tarzi haqidagi zamonaviy yo‘nalishlarda qo‘llanilmoqda. Bugungi O‘zbekiston ta’lim tizimida bu allomalar merosi o‘quv dasturlariga kiritilgan bo‘lib, yoshlarni ilmga, vatanparvarlikka, insonparvarlikka va ilmiy tafakkurga o‘rgatishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Markaziy Osiyo Uyg‘onish davri allomalari yaratgan ilmiy meros nafaqat o‘z davrining, balki XXI asrning ham bebaho boyligidir. Ularning ilmiy, falsafiy va ma’naviy g‘oyalari hozirgi davrning global muammolarini hal etishda – sun’iy intellekt, tibbiyot, ijtimoiy barqarorlik va madaniyatlararo muloqot yo‘nalishlarida – keng qo‘llanilmoqda. Shu sababli bu meros tarixiy xotira emas, balki zamonaviy taraqqiyotning poydevori sifatida qadrlanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Al-Khwarizmi, Al-jabr wa-l-muqabala (arabcha va lotincha nashrlari).
2. Rosen, F. The Algebra of Al-Khwarizmi. London, 1831.
3. Forobiy, Al-Madina al-fadila (qo‘lyozmalar).
4. Adamson, P. Al-Farabi and the Philosophical Curriculum. Cambridge University Press, 2021.
5. Beruniy, Kitab al-Hind (“Hindiston”).
6. Beruniy, Al-Athar al-baqiya ‘an al-qurun al-khaliya.
7. Kennedy, E. S. The Exact Sciences in Iran under Islam. Cambridge, 1980.
8. Ibn Sino, Al-Qonun fi-t-tibb (arabcha va lotincha nashrlari).
9. Pormann, P. E., Savage-Smith, E. Medieval Islamic Medicine. Edinburgh, 2007.

10. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2000–2005.

11. Sagdullayev, A., Ahmedov, B. Markaziy Osiyo Uyg'onish davri allomalari. Toshkent, 2012.

12. UNESCO nashrlari: Avicenna and the Legacy of Medicine; Al-Khwarizmi: Father of Algebra.